

ИНТЕЛЕКТУАЛЕЦ И МОРАЛ

(Размисли на един библиотекар след аутогафе)

ст.н.с. г-р Никола Р. Казански *

*For out of olde felde, as men seyth,
Cometh al this newe corn fro yer to yere;
And out of olde bokes, in good feyth,
Cometh al this newe science that men lere¹.*

Geoffrey Chaucer. *The Parliament of Fowls*, lines 22-25

Искам да ви разкажа една история. На сър Томас Бодлей (1545–1613) все не му вървяло. Като всеки беден благородник той се отдал отначало на ратни дела, но още в първото сражение куршум от мускет раздробил капачката на коляното му и той останал куц до края на дните си. После, от немай къде, си опитал късмета на попрището на търговията, но и тук много скоро загубил всичко. Отчаян, сключил уговорен брак с една вдовица, доста по-възрастна от него. Тя се оказала обаче много, много богата. А това в английското кралство значи нещо. Или всъщност значи почти всичко. Както се казва в английския израз „the tables turned on him“, тоест той бил вече на белия кон. И тогава, за всеобщо учудване, отишъл в Оксфордския университет и казал на ректора, че мечтата му е да стане интелектуалец. Като уверение за това си намерение той подарил огромна сума, с която била изградена прочутата и до днес Бодлеанска библиотека. В двора на същата сега има паметник на сър Томас на кон.

Право да си кажа не знам защо ви разказах точно тази история, но повярвайте ми, много исках това. Може би все пак защото самият аз съм библиотекар. И винаги съм мечтал да бъда интелектуалец.

Повод за този отзив са предишните ми участия в дискусии на в-к „Култура“ (“В очакване на Гог и Магог“ № 14, 1991; „Размишления с компютър на шията“ № 31, 1993 и „Нова морална философия“ № 34, 1993). Но смелост да изкажа своето скромно мнение

ми вдъхна забележката на проф. Богдан Богданов, че в България се чувства особена липса на медиатори между високите интелектуалци и широката публика. Ако не друго, то поне в битността ми на библиотекар, волю или неволю, съм бил именно някакъв медиатор. Между средствата на писмената комуникация и читателя. Между текста и дискурса. Между Хипертекста и Метадискурса. Това последното може би на шега...

И така, ще се опитам да ситуирам проблема според моето библиотекарско виждане и интелектуален житейски опит.

Ако за един интелектуалец е възможно да каже, че не може да се даде точно определение на понятието „интелектуалец“, то за един библиотекар това е непостимо. Ето защо отварям добрия стар „New English Dictionary“ (London, 1932; Ed. E. Baker) и намирам еднозначно определение, че интелектуалците са „най-просветените хора в дадена страна“. Да-а, значи не просто най-знаещите и сведущи, а даже най-просвет(л)ените, тоест почти осенени свише с някакво особено знание за нещата в частност и за света като цяло. Искам да ви уверя, че именно така възприема интелектуалците широката публика, от доматопроизводителя (Боже, каква дума!) до уважаемата готвачка, която у нас обикновено управлява държавата.

Също така държа да ви помоля да повярвате: хората никога не са и помисляли, че не трябва да

* Авторът (1951, Свищов) е завършил дипломация и библиотекознание в София. От 1977 до днес работи в Централна библиотека на БАН като библиотекар и водещ библиограф. Има публикации по библиография, библиографознание и църковна история. След 1989 г. е бил на **поклонение** в библиотеките на Лондон, Оксфорд, Кеймбридж, Единбург, Париж, Лисабон, Копенхаген, Женева, Брюксел, Рим, Брюге, Флоренция, Букурещ, Москва, Киев, Тел Авив, Йерусалим, Истанбул, Техеран, Шираз, Язд, Есфахан... – Бел. авт.

има интелектуалци. Те просто са питали „А този учен добър ли е или лош?“. Тук възниква малък оксиморон, който ще се опитам да изясня. Под „добър и лош“ обикновено се подразбира това дали е достатъчно, както казват французите „docte“ (начетен, изкусен – тоест нещо като Доктор Фаустус), или е, по думите на един истински руски академик, „ученый с большой дороги“ (демек пладнешки мошеник). Но заедно с това и даже повече от това, те се интересуват просто дали е добронамерен или злонамерен. Именно на този втори, чисто морален смисъл ще си позволя да се спра по-обстоятелствено.

Според мен хората винаги са усещали инстинктивно, а също и поради горчивия си опит, какво изключително важно значение има за тях именно моралният облик на интелектуалеца. Всъщност, известно е, че с термина „интелигент“ се обозначава интелектуалец, изповядващ и отстояващ (като професионалист и като личност!) определена морална идея или философия.

Проблемът за „sittliches Bewubtsein“ (моралното съзнание) на интелектуалеца е един вечен проблем с екзистенциално значение.

Винаги е имало Мелхиседек и Симон Магът, Карл фон Осиецки и д-р Менгеле, Николай Иванович Вавилов и Трофим Лисенко.

Но по-сложен е въпросът, когато той се бори със собствените си слабости и заблуди (волни или неволни), както упоменатия Доктор Фауст или един Мартин Хайдегер.

Интелектуалците са своего рода „dream-makers“ или вещери. В тях хората привиждат магове, които разказват приказки и даже правят чудеса. Те са твърде нужни на човека, който винаги ще бъде *bestia cupidissima rerum novarum*...² Затова те са готови да им простят известна, дори голяма доза повседневна житейска „непотребност“ и „ненужност“.

Но в повече от това и над това те се явяват за тях „gate-keepers“ или „хранители древностей“. Съзнателно или не, обществото им е вменило да съхраняват тайната на Миналото, да охраняват дверите на Ада (или Рая), да бъдат пазители на Философския камък и блюстители на Морала. Въпреки всичките им недостатъци и слабости само те могат да изпълнят тази първоданна роля. Всеки техен опит да дезертират или да злоупотребят с нея води до фатални последствия – както за самите тях, така и за обществото като цяло. Изобщо, в известна степен, презрението към високата култура или образно казано „горенето на книги“ е варварски, но искрен начин за изразяване на разочарование от неизпълнението на този техен върховен дълг. Актуалните днес Хари Потър и Властелинът на пръстена са съвсем неслучайни и дълбоко мотивирани явления в нашето иначе крайно демистифицирано, демитологизирано и в последна сметка дехуманизирано битие.

Големият екзистенциален проблем е, че тази свръхчовешка задача е легнала върху така или иначе обикновени хора. И то даже не само простосмъртни, но и често пъти доста грешни във всяко едно отношение. Независимо от това или именно поради това те са обречени да съблюдают особено строго Морала. Точно следването на този морал ги издига в очите на хората и ги проваля при неговото флагрантно или даже леко престъпване. Висшата мисия на интелектуалеца е не само да бъде „Homo sapiens“, „Homo faber“, дори „Homo ludens“, а преди всичко „Homo moralis“. Хората очакват от него не само чудодейни играчки, но и напътствия за тяхното сглобяване, разглобяване и безопасна употреба. А такава инструкция може да се преподаде, възпита и отстоява само и единствено с личен пример и пряко (съ)участие. Моралът може да бъде само и единствено жив пример, а не мъртва буква.

А сега се върнем при нашите овце(крадци) и да видим какво е положението. Тук на ум ми идва макамата на Кристиан Йохан Хайнрих Хайне:

„Selten habt ihr mich verstanden,
Selten auch verstand ich euch;
Nur, wo wir im Kot uns fanden,
Da verstanden wir uns gleich.“³

Нека все пак се опитаме да се видим в контекста на историята. Винаги е имало сложни, трудни и често трагични времена в които е била в сила максимата „Erst kommt das Fressen, dann kommt die Moral“⁴.

Съзнавайки напълно, че „Nul simplex sigillum veri est“⁵, ще се опитам да напомня на българските интелектуалци тяхното реално положение в съвременния свят, като използвам перифраза на едно от предсказанията на Делфийския оракул:

„Пеласгийският Аргос има по-добра земя,
Тесалия има по-добри коне,
Лакедемон има по-добри жени,
Халкис има по-добри мъже;
Аргос има още по-добри мъже;
Но вие, мъже на Егион

[интелектуалци на България],

не сте трети или четвърти или дванадесети;
Вие даже не влизате в сметката“.

Хората не винаги могат да преценят, а често и не се интересуват, дали и доколко интелектуалците са „учени“, макар винаги да съществува съмнението, че те често злоупотребяват с това знание. Или пак от „Фауст“:

„Ала там какво съзирам?
Пак не се ли аз намирам,
де брадати люди разни
мамеха ме с думи празни.
Нос заболи в книга стара
лъжеха ме в надпревара,

куха реч без срам редяха,
Мен и себе си моряха.“

Искат или не, интелектуалците са заели мястото на изчезналата аристокрация (при нас преди повече от 500 години). Не случайно и сега е толкова силен синдромът „le bourgeois-gentilhomme“ (буржоата-благородник) и всички успели хора се стремят да придобият „les lettres de noblesse“ (патент за благородничество) под формата на дипломи или титли. Това обаче ги задължава да спазват определен рицарски кодекс на честта. Един интелектуалец не може да си позволи да бъде такъв само на работното си място или само от време на време, когато е в настроение за това. Той не може и не трябва да бъде д-р Джекил през деня и мистър Хайд през нощта. Такова нещо не само доматопроизводителят, но даже и Мефистофел не би го одобрил (поне вътре в себе си).

Съществуването на *симонията* е особено отблъскващо именно в интелектуалните среди. И докато например в политиката това е правило – там длъжностите са дават по целесъобразност или по заслуги, а рядко по пригодност, то сред интелектуалците това е все едно да обявиш шерифа на Нотингам за крал Ричард Лъвското сърце.

Андрей Райчев справедливо напомня за иманентно присъщата „браминска“ функция на интелектуалците. Те наистина помагат на хората да не се чувстват съвсем или напълно „entrückt von den Göttern“⁶. Но как да приемем на сериозно някои от тях с доста странно поведение, облекло и държане. И с явно съмнителен морал. Да, разбира се, че това е сигурно проява на духовна разкрепостеност и даже епатирането на обществото е част от правилата на интелектуалното светопредставление. Но при това се иска много, твърде висок вкус и стил. Да си представим, че свещенослужителите започнат да се явяват в храмовете или извън тях в клоунски дрехи или закичени с оръжие и в същото време проповядват благопристойност, мир и добролюбие.

И точно при интелектуалците, колкото са пофрапантни изключенията, толкова те са побрилянтни потвърждения на правилото. Визирам например Йохан Волфганг фон Гьоте като ръководител на тайните служби на Ваймарския херцог, академик Андрей Сахаров като създател на водородната бомба при Сталин, Андре Малро като министър на културата при генерал Шарл дьо Гол и пр.

Виж, един доматопроизводител може преспокойно да бъде каквото си иска. Даже и Уилям Фокнър от Йокнапатофа. Това няма да промени неговите домати – те са или добри или лоши. И последното не може да се прикрие от никого и от нищо.

Апропо, ако има наистина несправедливо предубеждение спрямо българските интелектуалци, то е, че те са мързеливци или по-точно прикрити

лентяи. Това хорско мнение идва вероятно от времената, когато съществуваше циничната поговорка „Учи (чедо), за да не работиш“. За съжаление и тук трябва да се има предвид, че всяка крушка си има опашка. Ако следваме например Лев Николаевич Толстой, бихме могли да стигнем до идеята, че много (ако не и всички) от проститутките са морално чисти и духовно извисени личности. Проблемът е как да се обясни това на хората така, че те да го повярват поне малко. Между впрочем, някои от терористите на черния 11 септември са завършили елитни университети, ако и не непременно Оксфорд. Но съгласете се, че не върви никак „белите якички“ да бъдат мръсносиви или кървавочервени.

Не може тези, от които се очаква да учат на морал, да бъдат понякога първите които го нарушават, повече или по-малко прикрито. В този ред на мисли бих препоръчал на всеки интелектуалец да препрочита (даже и в превод), от време на време, писмото на Емил Зола в защита на капитан Алфред Драйфус („J'accuse – Lettre a Monsieur Félix Faure, Président de la République“, 1898).

Що се отнася лично до мен, то аз съм се стремил да следвам едно кредо, крепящо се на три кита (е, има и една лисица – тази от „Малкият принц“, но за нея няма да стане реч сега): „Мисията на библиотекаря“ от Хосе Ортега и Гасет, „Вавилонската библиотека“ от Хорхе Луис Борхес и фразата на ескуайър Уилям Шекспир „My library is my duchy“⁷.

Накрая се осмелявам да пожелаая на българските интелектуалци, такива, каквито са и доколкото ги има, да следват следния девиз:

„In necessariis unitas, in dubiis libertas, in omnibus altem caritas“⁸.

БЕЛЕЖКИ

¹ „И както от старите ниви, казват хората, идва цялото това зърно, година след година; Така и от старите книги, с богатата вяра, идва цялото ново знание, което човек придобива.“
Джефри Чосър. Парламента на глупците. – Прев. от староанг.: Н. К.

² „Звяр, жаден за нови неща“ (лат.).

³ „Рядко вие ме разбрахте, още по-рядко ви разбирах аз; сега, когато сме в л.. на до шия, разбрахме се напълно и още как.“ – Прев. от нем.: Н. К.

⁴ „Първо е кльопачката, а после – моралът“ (Б. Брехт. Опера за три гроша). – Прев. от нем.: Н. К.

⁵ „Никое опростяване не е свидетелствено за вяроност“ (лат.).

⁶ „Изоставени от Боговете“ (нем.).

⁷ „Библиотеката е моето херцогство“.

⁸ „В необходимостта единни, в спора свободни, във всичко останало милостиви“ (лат.).

